

penko // Problemy politychnoi psykholohii : zb. nauk. pr. / Asotsiatsiia polit. psykholohiv Ukrainy, ISPP NAPN Ukrainy ; redkol. : L. A. Naydionova, L. H. Chorna, I. H. Batrachenko ta in.]. – K. : Milenium, 2015. – Vyp. 2 (16). – S. 254–261.

15. Траверсе Т. М. Регулятивно-особистісний компонент розуміння акторами політичних задач / Т. М. Траверсе // Проблеми політичної психології : зб. наук. пр. / Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : [б. в.], 2014. – С. 35–45.

Traverse T. M. Rehuliatyvno-osobystisnyi komponent rozuminnya áktoramy politychnykh zadach [Regulatory component-personal understanding áktoramy political problems] / T. M. Traverse // Problemy politychnoi psykholohii : zb. nauk. pr. / In-t sots. ta polit. psykholohii NAPN Ukrainy. – K. : [b. v.], 2014. – S. 35–45.

16. Холод О. М. Особливості вивчення мовлення політика у ЗМІ з позицій лінгвістики / О. М. Холод // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. журналістики. – 2004. – Вип. 25. – С. 382–389.

Kholod O. M. Osoblyvosti vyvchennia movlennia polityka u ZMI z pozytsii linhvistyky [Features studying broadcasting policy in the media from the standpoint of linguistics] / O. M. Kholod // Visn. Lviv. un-tu. Ser. zhurnalistyky. – 2004. – Vyp. 25. – S. 382–389.

17. Шевченко І. С. Мішель Фуко і дискурсивна парадигма в лінгвістиці / І. С. Шевченко // Вісн. Київ. нац. лінгв. ун-ту. Сер. : Філологія. – 2009. – Т. 12, № 1. – С. 44–49.

Shevchenko I. S. Mishel Fuko i dyskursyvna paradyhma v linhvistytsi [Michel Foucault and the discursive paradigm in linguistics] / I. S. Shevchenko // Visn. Kyiv. nats. linhv. un-tu. Ser. : Filolohiia. – 2009. – T. 12, № 1. – S. 44–49.

УДК 159.9.018 (09)

А. А. Ятищук

Received January 10, 2015;

Revised March 03, 2016;

Accepted April 26, 2016.

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ВПЛИВУ НА ДИТИНУ В РОБОТАХ СТЕПАНА БАЛЕЯ

З'ясовано, що вчений С. Балея створив і науково обґрунтував власну послідовну систему виховання особистості дитини. Це логічна система, яка ґрунтується на гуманістичній меті виховання, розумінні його чинників, охоплює такі взаємопов'язані й взаємозалежні елементи, як принципи, зміст і

методи виховання. Учений, будучи послідовним прихильником гуманістичних ідей, визначив основні принципи виховання, указавши на їх тісний взаємозв'язок, зокрема виділив як основні принципи гуманізму, суб'єктивності, природовідповідності, врахування вікових та індивідуальних особливостей у процесі виховання. С. Бaley був одним із небагатьох психологів, які пропонували враховувати особливості темпераменту дитини в процесі виховання та навчання. Важливу мету виховання учений убачав у рівномірному та справедливому розвитку всіх сил дитини, її здібностей тією мірою, яка їй відпущена. При цьому основою виховного процесу є культурно-історичний, психологічний, теологічний компоненти. До факторів, які впливають на виховання дитини, С. Бaley відносив сім'ю, державу, церкву, визначивши специфічну роль кожного з них у вихованні. Учений був переконаний, що всі чинники пов'язані між собою, впливають один на одного, при цьому дефіцит будь-якої ланки виховання спричиняє однобокий розвиток особистості дитини. Методи виховання, що їх запропонував С. Бaley, – це чітка система засобів виховного впливу на особистість дитини. До методів виховання він відносив вимогу, настанову, нагадування, пораду, похвалу, умовляння. Учений пропагував насамперед педагогічні методи, спрямовані на заохочення дитини, і вкрай негативно ставився до застосування в процесі виховання покарання, вважаючи, що воно викликає в дітей почуття сорому, страху, приниження.

Ключові слова: дисципліна, характер, виховання, самовиховання, покарання, педагогічні методи.

Yatyshchuk A. A. Analysis of Techniques of Effective Impact on the Child in Stepan Baley's Studies. In his article, the author, exploring the psychological heritage of Stepan Baley, found that the scientist created and scientifically substantiated own consistent system of education of the child. Psychologically justified the theory of education offered by Stepan Baley is a logical system based on humanistic aim of education, understanding of his factors, covers the following interrelated and interdependent elements of both principles, contents and methods of education. Stepan Baley, as a consistent supporter of humanistic ideas, defined the basic principles of education, pointing to their close relationship. He singled out the principles of humanism, subjectivity, taking into account age and individual characteristics as the main in the process of education. Stepan Baley was one of the few psychologists who offered to take into account the peculiarities of temperament in the child's upbringing and education. Stepan Baley saw an important purpose of education in a single and equitable development of all the forces of the child, his abilities, to the extent that it has them. The basis of the educational process is cultural, historical, theological and psychological components. To the factors that affect the education of the child, Stepan Baley attributed family, state, church, defining the specific role of each of these factors in education. He was convinced that all the factors are related, influence each other, while the deficit of any level of education causes one-sided development of the child. Methods of education offered by Stepan Baley it is a clear system of means of educational influence on the personality of the

child. To the methods of education he attributed requirement, guidance, reminders, advice, praise and persuasion. Academic put forward the pedagogical methods that aim to promote child and had an extremely negative attitude to the use of punishment in the process of education, believing that it causes in children a sense of shame, fear and humiliation.

Keywords: discipline, character, education, self-education, punishment, pedagogical methods.

Ятыщук А. А. Анализ методов воздействия на ребенка в трудах Степана Балея. Выяснено, что ученый создал и научно обосновал собственную последовательную систему воспитания личности ребенка. Психологически обоснованная теория воспитания, предложенная С. Балеем, – это логическая система, основанная на гуманистической цели воспитания, понимании его факторов, которая охватывает такие взаимосвязанные и взаимозависимые элементы, как принципы, содержание и методы воспитания. Ученый, будучи последовательным сторонником гуманистических идей, определил основные принципы воспитания, указав на их тесную взаимосвязь. Так, он выделил в качестве основных принципы гуманизма, субъективности, учета возрастных и индивидуальных особенностей в процессе воспитания. С. Балея был одним из немногих психологов, которые предлагали учитывать особенности темперамента ребенка в процессе воспитания и обучения. Важную цель воспитания ученый видел в равномерном и справедливом развитии всех сил ребенка, его способностей в той мере, которая ему отпущена. При этом основой воспитательного процесса являются культурно-исторический, психологический, теологический компоненты. К факторам, которые влияют на воспитание ребенка, С. Балея относил семью, государство, церковь, определив специфическую роль каждого из них в воспитании. Он был убежден, что все факторы взаимосвязаны, влияют друг на друга, при этом дефицит любого звена воспитания вызывает однобокое развитие личности ребенка. Методы воспитания, предложенные С. Балеем, являются четкой системой средств воспитательного воздействия на личность ребенка. К методам воспитания он относил требование, установку, напоминание, совет, похвалу, уговоры. Ученый пропагандировал прежде всего педагогические методы, направленные на поощрение ребенка, и крайне негативно относился к применению в процессе воспитания наказания, считая, что оно вызывает у детей чувство стыда, страха и унижения.

Ключевые слова: дисциплина, характер, воспитание, самовоспитание, наказание, педагогические методы.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зміни, які відбуваються сьогодні в сучасній вітчизняній психології, пов'язані з ростом відкритості й доступності психологічної науки, утвердженням плюралістичних тенденцій у підходах розуміння психіки людини, а

також із посиленням її взаємодії зі світовою психологічною наукою. У радянський період, в умовах жорсткої цензури, упередженого ставлення до спадщини зарубіжних психологів, надмірної ідеологізації психологічного знання неможливим був об'єктивний аналіз наукової спадщини багатьох видатних психологів, що призвело до викривлення поглядів учених і однобокого їх трактування.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Така ж доля наукового спадку одного з самобутніх психологів ХХ ст. С. Балея, ім'я якого було повернуто у вітчизняну науку завдяки дослідженням професора М. Вернікова.

У Польщі, де С. Балея прожив значну частину свого життя, його науковий доробок досліджували З. Александрович, Т. Жепа, М. Земнович, Р. Ядчак та інші вчені, які у своїх роботах схарактеризували психолого-педагогічну спадщину науковця. В Україні лише на початку ХХІ ст. почали з'являтися дослідження творчості С. Балея, переважно його філософської спадщини (О. Гончаренко, С. Іванник, В. Малецький, В. Савельєв). Водночас на сьогодні недостатньо представлені й об'єктивно досліджені роботи вченого в галузі вікової та педагогічної психології, психології виховання.

Мета статті – вивчити й проаналізувати методи впливу на дитину в роботах С. Балея з проблем психології виховання.

Об'єкт – наукові розвідки вченого з вікової та педагогічної психології, психології виховання.

Предмет дослідження – проблеми психології виховання та шляхи їх розв'язання в теоретичному спадку С. Балея.

Методологічну основу дослідження складають принципи об'єктивності, науковості та історизму.

Проблема корекції та профілактики негативної поведінки дитини в процесі навчання й виховання одна з найскладніших у педагогічній та соціальній психології. Розроблення психологічних основ керування поведінкою дитини у творчості С. Балея викликає безсумнівний інтерес у сучасних психологів і педагогів.

Виклад основного матеріалу, обґрунтування отриманих результатів дослідження. Психолого-педагогічна концепція С. Балея ґрунтувалася на авторитеті вихователя, котрий впливає на особистість дитини своїм прикладом і моральною досконалістю. «Зразковий вихователь мусив би бути з усіх сторін ідеальним» [5, с. 277]. Для того, щоб вихованець міг підкорюватися вимогам, він має бути

дисциплінованим, а дисципліні потрібно вчити. На думку С. Балея, завдяки дисципліні воля стає вищою за безпосередній вплив середовища. Якщо людина не здатна керувати собою зсередини, що є особливістю саме дитячого віку, нею повинні керувати ззовні, інакше життя буде випадковою грою вражень, що матиме сильний вплив на вихованця. Отже, на думку вченого, у дисципліні полягає свобода особистості дитини від випадкових вражень, вона підкорюється своїй волі, а не бажанням. Психолог уважав дисципліну головною умовою повноцінного навчально-виховного процесу, зазначаючи, що правила, чітко та ясно сформульовані й доступні не лише для вихователя, а й для вихованця, – запорука повноцінного спілкування. «Говорячи про дисципліну в об'єктивному значенні, мається зазвичай на увазі певний фактичний стан, який існує в цій групі і полягає в тому, що завдання, висловлені керуючими чинниками, підлягають у її рамках докладному виконанню» [8, с. 267]. Якщо ж правила існують, виконання їх є обов'язковим завжди, незалежно від умов. С. Балею назвав загальні закони, дотримуючись яких, потрібно визначати обсяг і важкість дисциплінарних заходів:

- усі покарання визначає не вихователь, а особистість вихованця;
- дисциплінувати потрібно не лише поведінку, а й розум, волю, пам'ять;
- чим більше вихованців, тим більше правил дисципліни потрібно вводити в навчально-виховних закладах;
- чим вищий авторитет вихователя, тим менше потрібно застосовувати дисциплінарних стягнень;
- чим молодші вихованці, тим більше уваги потрібно приділяти формуванню моральних якостей, правильних установок поведінки;
- абстрактні правила дисципліни для маленьких дітей неприйнятні.

Розмірковуючи над розробленням дисциплінарних правил задля управління діяльністю дітей у процесі навчання, С. Балею дійшов висновку про потребу враховувати не лише індивідуальні особливості поведінки однієї дитини, а й конкретної групи учнів у класі. Акуратні й дисципліновані діти можуть наглядати у класі за порядком. При цьому С. Балею зазначав, що дотримування правил не повинно перетворюватися в педантизм. У всьому потрібно виходити із внутрішнього життя вихованців. «Дисципліна є сліпою тоді, коли зобов'язує

без подання і розуміння мотивів наказу. *Свідому дисципліну* (курсив. – С. Б.) ми маємо тоді, коли вимагається подання мотивів завдання, доступних розумінню особи, яка має їх виконувати» [8, с. 268].

Принципово нова не лише в педагогічній психології початку ХХ ст., а й сьогодні думка С. Балей про те, що правила дисципліни мають бути спрямовані на підтримання гарного настрою в дітей. Потрібно не лише бути суворим, а й давати певну свободу діяльності учнів, особливо якщо вони затратили багато нервової енергії для виконання розумової роботи. Після відпочинку, розрядки дитина може бути серйозніше налаштована на подальшу плідну роботу. Учений уважав за потрібне проведення свят, ігор у школах. Цієї ж думки дотримуються сучасні вчені Ш. Амонашвілі, Г. Цукерман та ін.

Отже, С. Балей створив свою систему впливу на особистість дитини й керування її поведінкою відповідно до індивідуальних особливостей кожної дитини й особливостей дитячого віку загалом.

Окрім дисципліни, С. Балей виокремлював низку інших виховних засобів, спрямованих на моральне виховання дитини.

Основним засобом виховного впливу дорослого на моральний розвиток особистості С. Балей уважав вимогу, визначивши умови її ефективного використання вихователем. По-перше, вимога має бути конкретною, зрозумілою для вихованця. По-друге, вимога має бути послідовною, оскільки є вираженням волі вихователя. По-третє, вимога має бути посиленою для дитини. Умови ефективного використання вимог мають поширюватися не лише на діяльність вихователя, а й усіх чинників виховання: школи, сім'ї, держави. Отже, С. Балей виходив на проблему організації єдиної системи вимог, складання єдиної програми виховання дитини, але з урахуванням усіх індивідуальних особливостей вихованця. «Особливо, що така програма... не може обійтися загальниками, а мусить бути детальна. Вона мусить бути інша в відношенні до десятилітньої дитини, що ходить до вселюдної школи, а інша для п'ятнадцятилітнього ученика середньої школи. Вона не може бути зовсім однаковою для села й міста. Вона мусить узгляднювати потреби нації в даному історичному моменті та її спеціальну й політичну структуру» [4, с. 434].

Серед окремих засобів виховного впливу, які відображають моральний вплив вихователя на вихованця, С. Балей виділяв настанови, нагадування, застереження, переконання, поради, прохання. Для душі дитини буває дуже важким безперервний процес переробки зовнішніх

стимулів і їх співвідношення із внутрішнім духовним життям. Ще важче їй самій зосередитися в цьому житті, зрозуміти, чого вона хоче, зрозуміти саму себе. Перед нею постає альтернатива: «або світ духовний існує самотужки в тім огранічінні і в тім виді, в яким він доступний нашому досвідові, і тоді мусимо зрезигнувати з наших найвисших мрій, або треба повірити, що світ психічний не вичерпується тими проявами, які ми знаємо, а сягає далеко далше та глибше» [2, с. 136].

Мету настанов С. Балей визначав як вплив на душу вихованця відповідно до збільшення кількості практичних навичок та їх роз'яснення. Він пояснює часте використання настанов особливостями дитячого віку. Тому завдання вихователя – допомогти, налаштувати дитину на внутрішню роботу, показати потребу тієї чи тієї діяльності. Учитель, вихователь має бути власне наставником маленької людини, знати її життя, особливості сімейного виховання кожного учня класу чи групи. С. Балей відзначав, що завдяки грамотним настановам дитина ознайомлюється з моральними аспектами свого вчинку, його наслідками, з кращими засобами досягнення своєї мети, з подоланням можливих труднощів та мистецтвом спілкування з іншими людьми. Настанови діють на душу вихованця, тому їх тон, на думку С. Балей, повинен змінюватися відповідно до душевного настрою дитини. Заслуговеє увагу сформульована ним думка щодо настанов у практичному житті вихованця. З одного боку, настанови допомагають накопичувати життєвий досвід, з іншого – засвоювати його, формувати вміння аналізувати власні вчинки, розбиратися в самому собі. «Коротко кажучи: вони уможливають нам сповнене одної з найтяжчих задач, яку може собі поставити чоловік, – *виховати самого себе* (курсив. – С. Б.)» [1, с. 84].

Нагадування С. Балей пов'язував із діяльністю пам'яті. Будь-яка дія спирається на пам'ять про минулий досвід, на пам'ять образів, еталонів, норм поведінки. У дітей ці види пам'яті слабкі, недосконалі, оскільки всю свою енергію вони спрямовують на миттєву діяльність, не турбуючись про наслідки вчинку. Коли дитина не вивчила уроки чи не виконала поставленого завдання, це не завжди говорить про її лінь: «...загальний стан нашого організму має вплив на пам'ять. Утомлені, затямлюємо гірше і менше, як коли ми свіжі та випочаті» [3, с. 305]. Маленьким дітям потрібно нагадувати про дрібниці, підліткам достатньо нагадування про загальне, головне. Допомагає фор-

мувати пам'ять, на думку С. Балея, складання плану уроків, певних справ, занять, тобто укладання алгоритмів. У контексті сучасної науки С. Балея пропонував формувати регулювальний компонент навчальної діяльності, а саме – покроковий і планувальний самоконтроль.

Застереження як метод дії на вихованця С. Балея розумів як спосіб орієнтації дитини в часі. Життя та діяльність дитини залежить не лише від майбутнього, а й від певного уявлення про це майбутнє, яке виникає в неї завдяки застереженням. І тут великого значення вчений надає талантові вихователя: учитель не повинен застерігати вихованця від усіх негараздів і життєвих випадків дитини, а вміло скерувати його дії; «...але це керівництво не повинно бути метою самою по собі, а тільки засобом до відповідного направлення. При цьому воно мусить носити педагогічний характер, а отже бути помірним, пом'якшеним таким чином, щоб не паралізувати самостійності вихованця» [8, с. 205].

Слушне зауваження С. Балея про те, чому дитина не завжди сприймає засторогу й продовжує діяти по-своєму. Фраза, висловлена в умовній формі: «якщо ти зробиш те чи те, то буде...», не ефективна для вихованця, оскільки він не розуміє залежності між причиною й наслідком, попередньою дією та наступною. С. Балея пропонував поєднати дві міри впливу: засторогу й настанову для якісного впливу на моральний розвиток особистості, а також «...небажання працювати у дитини може бути подолане бажанням здобути визнання з боку осіб, які для дитини є авторитетом» [8, с. 164].

Головним завданням переконання С. Балея уважав допомогти вихованцеві заглибитися у власний внутрішній світ, пізнати й зрозуміти самого себе. Правильний духовно-моральний розвиток він розумів як дотримання двох протилежних умов: 1) коли дитина сприймає й аналізує вплив зовнішнього світу; 2) при цьому вона не губиться в ньому, знає свої прагнення, не забуває своєї мети й орієнтується у власному становищі. Якщо зовнішні обставини підпорядкували собі дитину, вихователь нагадує їй про саму себе. Якщо ж вихованець спроможний контролювати свої думки, знає свої шкідливі звички, але не може не піддатися спокусі, тоді вихователь застосовує переконання, щоб учень зміг знайти правильне рішення й застосувати свої сили.

С. Балея пов'язував застосування переконання в педагогічній практиці з віковим розвитком дитини. Він уважав, що виховання – нерівномірний процес розвитку особистості. Кожен новий період у

цьому розвитку побудованих не на особливостях попереднього, а на труднощах, притаманних лише цьому періоду. Тому кожен раз, уступаючи в новий період розвитку, діти змушені докладати зусиль, зазнавати більшої напруги порівняно з попереднім. Такі зусилля здійснюються або зовнішніми силами, що є більш травматичним для дитячої психіки, або внутрішніми, природними особливостями вихованця. «Переконання, оскільки я розумію їх в сенсі не диспозицій, а явищ актуальних, не існують очевидно протягом всього часу, коли ми “маємо” ці переконання. “Посідання” відповідного переконання полягає в тому, що існує диспозиція до акту судження, готова актуалізуватись при кожній евентуальності, в якій щось здавалось би заперечуючим це судження» [6, с. 311].

Пораду С. Балей пов'язував із потребою особистості діяти вільно, виходити в багатьох випадках із власних переконань, природних прагнень. Якщо діяльність вихованця не суперечить моральним нормам поведінки, не загрожує його здоров'ю, то вихователю не потрібно втручатися в процес практичного освоєння дитиною світу. Якщо ж учинки дитини неприродні й неприпустимі, дорослий дружнім тоном, немовби мимоволі, радить вихованцеві скорегувати свою діяльність. С. Балей наголошував, що дитина може прислухатися, а може й не прислухатися до поради. Вихователю стежити за кожним вихованцем і робити певні висновки. Даючи поради, вихователю має діяти з великою обережністю, щирістю, довірою.

Мету прохання С. Балей пов'язував із безпосереднім впливом на формування таких моральних якостей дитини, як доброзичливість, совість, гідність. Учений наголошував на важливості впливу чуттєвих вражень на особистість вихованця. Те, що говорить дорослий, вихованець краще сприйматиме, якщо це буде підкріплене зовнішніми стимулами, прагненнями, образами: «...почуття і прагнення є не тільки предметом виховних заходів, але також їх джерелом і мотором. Це вони нав'язують від себе певний напрямок процесам психічного поглинання й закріплюють їх ефект; триваліші виховні наслідки дають ті психічні феномени, у яких разом з інтелектуальною стороною залучена одночасно емоційно-прагненнєва сфера. Це можна назвати принципом глибини, оскільки порушення емоційної сфери разом із інтелектуальною – прояв проникнення подразників до глибших шарів психіки» [8, с. 166]. С. Балей визначив доцільність чи недоцільність прохання за певних обставин і вказав, як впливає прохання на вихованців різного віку.

З виховними засобами С. Балей пов'язував поняття *спонукання*, яке міститься в самій вимозі. Сучасна педагогічна психологія трактує спонукання як систему формування мотиваційної основи діяльності. Говорячи про спонукання, які діють на дитину, він спирався на характеристику самого вихователя, особистість якого має бути сильною та високоморальною, адже якщо вихователь буде ставитися до вимог, які висувуються вихованцеві несерйозно, то й діти будуть відчувати цю різницю і не сприйматимуть висловлюваних виховних мотивів. Доросла людина повинна вміти вибрати оптимальні виховні засоби для кожної дитини, що відповідають і віку, і моральному розвитку конкретної особистості.

С. Балей зазначав, що мистецтво виховання складається з передбачення всіх дій вихованця й уміння усунути те, що може викликати негативну поведінку.

До основних мотивів спонукання до діяльності й виконання вимог С. Балей відносив похвалу, осуд, суворість, обіцянку, покарання. Учений відзначав: похвала й засудження у виховній системі набувають значення найбільш діючого спонукального мотиву. Мистецтво вихователя полягає в тому, щоб похвала не стала єдиним стимулом до діяльності, а була лише підбадьорюванням у складних для дитини випадках, слугувала засобом створення ситуації успіху для невстигаючого або несміливого учня. Похвала повинна містити в собі прагнення до нових дій, визначення майбутніх перспектив, постановку найближчих навчальних і виховних завдань.

Аналізуючи спонукальні мотиви, С. Балей висловив низку зауважень, які актуальні й сьогодні. Психолог нагадував дорослим – не лише вихователям, а й батькам – про те, що дуже часто вони забувають про своє дитинство, про те, що самі колись були дітьми. Деколи гра, творчість, самостійна діяльність у накопиченні життєвого досвіду стимулюють дитину до морального вдосконалення сильніше, ніж методи, уведені в практику виховання й навчання. «Не можна молодій людині нічого нав'язувати» [5, с. 267].

Осуд, похвала, обіцянки, на думку С. Балея, пов'язані з почуттям гідності, сорому, страху, котрі також бувають у деяких випадках мотивами, що спонукають до діяльності. Почуття гідності, схвалення він інтерпретував як оцінку діяльності людини іншими людьми. Якщо вчинки індивіда не схвалюють, осуджують, то в нього виникає потреба в самовдосконаленні та корекції власної поведінки. Якщо дитина переконується в низькій оцінці суспільством своїх учинків,

почуття сорому викликає в неї глибокі моральні переживання. У тому разі, коли переживання пов'язане із загрозою покарання, то виникає почуття страху. С. Балеї відносив страх до негативних наслідків виховання й рекомендував педагогам якомога рідше допускати виникнення в дитини цього почуття.

Узагальнення ідей і рекомендацій С. Балея, висловлених у різних його роботах, дає можливість скласти перелік правил, які стосуються покарань вихованців:

- дитина має знати, за що її покарано;
- покарання мусить відбуватися зразу ж після здійснення проступку, а не через певний час;
- покарання має бути обдумане вихованцем, лише тоді його наслідки залишаться в душі надовго;
- вихователь має добре знати особливості вихованця, умови виховання в сім'ї, лише тоді він зможе вибрати оптимальний засіб покарання;
- карати потрібно якомога рідше;
- покарання має відповідати віку дитини.

Покарання, на думку С. Балея, повинно мати позитивний вплив і на того, кого карають, і на його товаришів. Неприємні почуття, які виникають у душі того, хто провинився, мають бути приводом до певних змін у його поведінці. Це можливо лише в тому разі, коли вихователь справедливий до вихованців, любить їх, а вони, своєю чергою, упевнені в цих почуттях.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, С. Балеї побудував свою систему виховних засобів на принципах гуманізму й урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей. Взаємодія дорослого й дитини в процесі виховання ґрунтувалася на ідеї любові, ненасилля, сприйняття вихованця таким, яким він є. Зокрема, обґрунтовано, що ідеї психології виховання С. Балея значущі й актуальні і сьогодні. Його погляди на організацію навчально-виховного процесу на засадах органічного синтезу наук із широким залученням розробок психологічної науки, організацію освітнього процесу на основі тісного переплетення з потребами виховання, гармонізацію та оптимізацію особистісного розвитку учня й педагога, акумуляцію педагогічних зусиль через запровадження цілісної виховної системи «сім'я – школа – ВНЗ» відповідають сучасним завданням загальної організації навчально-виховного процесу. Ідея про необхідність зосередження уваги на особистості учня й педагога (який навча-

ється або працює у навчальному закладі), розкриття внутрішнього потенціалу особистості, сприяння оптимальному розгортанню індивідуальних якостей, здібностей, нахилів людини в процесі онтогенезу, врахування поєднання соматичного (фізичного) та психічного розвитку особистості в процесі здійснення освітніх і виховних впливів, онтогенетичного підходу в побудові системи виховних впливів узгоджуються із сучасними завданнями науково-методологічного супроводу освітньої діяльності.

Теоретичний аналіз практики розв'язання проблем психології виховання в сучасному освітньому просторі показав, що умовами ефективності й результативності освітньо-виховних впливів є підвищення «особистісного» виміру освіти та створення фасилітаційно-розвивального соціального середовища. У зв'язку із пошуком у сучасному українському освітньому просторі підвищення національного виміру освітньої діяльності науковий доробок ученого набуває фундаментального значення для побудови національно-орієнтованої системи освіти в Україні.

Актуальність і доцільність упровадження концептуальних засад психології виховання С. Балея в педагогічну практику визначається потребою активізації процесів смислотворення в сучасному вітчизняному освітньому просторі. Для досягнення позитивного ефекту доцільним вважаємо запровадження в освітню практику цілісної системи науково-психологічних поглядів ученого.

Оптимальною вбачаємо інтеграцію психолого-педагогічних ідей С. Балея в сучасний процес освітньої активності України на рівні ретрансляції, смислоутворення та проектування.

Упровадження ідей психології виховання вченого в сучасній практиці навчально-виховного процесу можна здійснювати через застосування загальноорганізаційних і методично-практичних механізмів, розгортання освітньої політики щодо поширення національного виміру в освітній сфері.

Література

1. Балея С. З книжки Юлія Пейо п. з. Образованє волі / С. Балея // Зібр. пр. У 5-ти т., 2-х кн. Т. 1. – Львів ; Одеса : [б. в.]. 2002. – С. 79–84.
Balei S. Z knyzhky Yuliia Peio p. z. Obrazovanie voli [From Yulia Peyo's book p. z. Will formation] / S. Balei // Zibr. pr. U 5 t., 2 kn. T. 1. – Lviv ; Odesa : [b. v.], 2002. – S. 79–84.
2. Балея С. Новий ідеалізм Айкена / С. Балея // Зібр. пр. У 5-ти т., 2-х кн. Т. 1. – Львів ; Одеса : [б. в.], 2002. – С. 130–138.
Balei S. Novyi idealizm Aykena [New idealism of Aiken] / S. Balei // Zibr. pr. U 5 t., 2 kn. T. 1. – Lviv ; Odesa : [b. v.], 2002. – S. 130–138.

3. Балеї С. Нарис психології / С. Балеї // Збір. пр. У 5-ти т., 2-х кн. Т. 1. – Львів ; Одеса : [б. в.], 2002. – С. 271–353.
Balei S. Narys psykholohyogii [Essay of psychology] / S. Balei // Zibr. pr. U 5 t., 2 kn. T. 1. – Lviv ; Odesa : [b. v.], 2002. – S. 271–353.
4. Балеї С. Психологія характеру / С. Балеї // Збір. пр. У 5-ти т., 2-х кн. Т. 1. – Львів ; Одеса : [б. в.], 2002. – С. 426–434.
Balei S. Psykholohiia kharakteru [Psychology of character] / S. Balei // Zibr. pr. U 5 t., 2 kn. T. 1. – Lviv ; Odesa : [b. v.], 2002. – S. 426–434.
5. Балеї С. Психологія виховного контакту: конспект лекцій, прочитаних в осінньому і зимовому триместрах 1930/1931 академ. року / С. Балеї ; [пер. з пол. М. Верніков] // Збір. пр. У 5-ти т., 2-х кн. Т. 2. – Львів : [б. в.], 2009. – С. 209–287.
Balei S. Psykholohiia vykhovnoho kontaktu: konspekt lektsii, prochytyanykh v osinniomu i zymovomu trymestrah 1930/1931 akadem. roku [Psychology of educational contact] / S. Balei ; [per. z pol. M. Vernikov] // Zibr. pr. U 5 t., 2 kn. T. 2. – Lviv : [b. v.], 2009. – S. 209–287.
6. Балеї С. Нотатки про поділ прочуттів на уявленеві і переконаневі / С. Балеї ; [пер. з пол. М. Верніков] // Збір. пр. У 5-ти т., 2-х кн. Т. 2. – Львів : [б. в.], 2009. – С. 302–316.
Balei S. Notatky pro podil prochuttiv na uiavlenevi i perekonannievi [Notes about division of feelings in to imaginable and convictional] / S. Balei ; [per. z pol. M. Vernikov] // Zibr. pr. U 5 t., 2 kn. T. 2. – Lviv : [b. v.], 2009. – S. 302–316.
7. Балеї С. Психологія віку дозрівання / С. Балеї ; [пер. з пол. М. Верніков] // Збір. пр. У 5-ти т., 2-х кн. Т. 2. – Львів : [б. в.], 2009. – С. 316–450.
Balei S. Psykholohiia viku dozrivannia [Psychology of maturing age] / S. Balei ; [per. z pol. M. Vernikov] // Zibr. pr. U 5 t., 2 kn. T. 2. – Lviv : [b. v.], 2009. – S. 316–450.
8. Baley S. Psychologia wychowawcza w zarysie / S. Baley. – [Wyd. 3-e]. – Warszawa : PWN, 1938. – 415 s.

УДК 159.947

О. В. Матласевич

Received January 10, 2015;

Revised March 03, 2016;

Accepted April 26, 2016.

ПЕДАГОГІЧНІ ЗДІБНОСТІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

У зв'язку із вичерпаністю класичної педагогічної парадигми, що проявляється в беспорядності і неефективності вітчизняної системи освіти в сучасній ситуації глобальних виробничих, технічних і соціокультурних перетворень,